

# Sermaye İmparatorluğu<sup>1</sup>

Ellen Meiksins Wood

Çeviri: Ecehan Balta - A. Ekber Doğan

**S**on dönemde emperyalizmin dünyanın uzun zamandır gördüğü en dramatik oyununa tanık oluyoruz. Ama hala, bazı insanlar neyle karşı karşıya olduğumuzu anlamakta zorluk çekiyor. Sadece Amerika'nın emperyalist olduğunu kabul etmeyen klasik yorumcular için geçerli değil bu. Soldakilerin bir kısmının da bu önermeyle sorunları var.

Bu konuda en çarpıcı örnek, Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *İmparatorluk* kitabıdır. “Bizim temel varsayımımız”, der yazarlar, “egemenliğin yeni bir biçim kazandığıdır, tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulusötesi organizmadan oluşan bir biçim. Bu yeni küresel egemenlik biçimi bizim *İmparatorluk* dediğimiz şeydir” (xii). İmparatorluğun başlıca belirtisi “Ulus-devletlerin gerileyen egemenliği ve ekonomik ve kültürel mübadeleleri düzenlemek bakımından artan aczidir” ... “İmparatorluğun bu pürüzsüz mekanında iktidarın yeri yoktur – o her yerde ve hiçbir yerdedir. İmparatorluk, bir *ou-topia*dır, daha doğrusu bir *yok-yer*'dir” (190). Bir başka deyişle, diğerlerini egemenliği altına almak için devlet güçlerini harekete geçiren net olarak tanımlanabilecek emperyal bir güç gibi bir şey artık yoktur. Şimdi elimizde kalan tek şey, gayrişahsi bir mantıktır, herhangi bir gerçek emperyal güç yoğunlaşması olmaksızın dünya çapında işleyen küresel kapitalizmin mantığı.

Bu bana, ulus-devletin gün geçtikçe işlevsizleştiğini, çünkü piyasanın devletin teritoryal sınırlarının çok ötesinde genişlediğini ve dünyanın bir küresel ekonomik mantık tarafından yönetildiğini ileri süren daha geleneksel küreselleşme

1 Bu yazı 6-9 Kasım 2003 tarihleri arasında düzenlenen 7. ODTÜ Ekonomi Kongresi'ne bildiri olarak sunulmuştur.

tezlerinden bazılarını yeniden ısıtmanın gülünç bir yolu gibi geliyor.

Yalnızca kapitalizmin bir “ekonomisi” olduğu çokça söylendi –ben de bunu sıkça söylerim–. Yalnızca kapitalizmde kendi hareket yasaları ve ilkeleri olan kendine özgü bir ekonomik alandan söz edebiliriz. Yalnızca kapitalizmde sınıf sömürüsü Marx’ın tanımlamasıyla “ekonomi dışı araçlarla”, yani askeri ve siyasi baskı araçlarıyla değil, ekonomik araçlarla gerçekleşir. Bu, elbette kapitalist olmayan toplumların kendi varoluşlarının maddi koşulları ve toplumsal yeniden üretim tarafından şekillenmediği anlamına gelmez. Söylemeye çalıştığım basitçe şu; yalnızca kapitalizm saf ekonomik itkilerle (rekabet, birikim ve karın azamileştirilmesi) yönlendirilir ve burada sınıf ilişkileri bile piyasa aracılığıyla dolayımlanır.

Günümüzün küresel kapitalizmde ‘ekonomi’nin tüm diğer toplumsal ilkeler ve uygulamalar üzerinde nihai bir zafer kazandığını söyleyebiliriz. Kapitalizmin itkileri tüm insan davranışlarına ve doğal çevreye sızdı; şimdi bu yasalar tüm dünyayı yönetiyor. Kapitalist ekonomi kelimenin bu iki anlamıyla da evrensel bir sistem haline geldi. Yalnızca bu da değil, sermayenin ekonomik yasaları varolan veya düşünülebilir tüm siyasal biçimlerin de sınırlarını aştı ve gittikçe artan bir biçimde siyasal düzenlemenin zincirlerinden boşanmaya başladı.

Sonuç olarak, ekonominin bu gayri şahsi operasyonlarının emperyalizm diye tanıyabildiğimiz şeyle iyiden iyiye yer değiştirmekte olduğunu söylemeye zorlanabiliriz. Ya da, en azından *yeni bir emperyalizmden* konuşmak isteyebiliriz: ekonominin emperyalizminden. Bir açıdan bu son formülasyonun kesinlikle doğru olduğunu düşünüyorum. Eğer kapitalist tahakküm biçimine özgü bir özellik varsa, bu da tahakkümün ekonomik araçlarla kurulmasıdır. En basit örnek, kuşkusuz, kapitalist sınıf tahakkümüdür. Sermaye emeği Marx’ın “ekonomi dışı baskı” dediği şeye doğrudan başvurmaksızın da sömürebilir. Örneğin feodal lordların sömürücü ekonomik iktidarı askeri, siyasal ve yargısal türden güçlerin biraraya gelmesinden oluşur, oysa kapitalizmde, kapitalizmin kendi ekonomik itkileri, mülksüzleşmenin zorlamaları (*compulsions*) işçileri emeklerini ücret karşılığı satmak zorunda bırakır ve sermayenin onlar üzerinde egemenlik kurmasını olanaklı kılar. Kapitalist sömürü biçimi doğrudan zorun gücüyle değil, piyasanın ekonomik aracılığıyla işler. İşyerinde çok fazla baskı olduğunu söylemeye gerek yok, ancak kapitalist tahakkümün ayırdedici özelliği, gücün doğrudan patronlar

tarafından değil, piyasa tarafından kullanılmasıdır. Bunu olanaklı kılan ise, doğrudan üreticilerin piyasaya olan bağımlılığıdır.

Kapitalizmde sınıf egemenliğinin bu özgün doğası onu diğer biçimlerden ayırır. Aynı şekilde, kapitalist emperyalizm ve kapitalizm öncesi formlar arasında da benzer bir farklılaşma söz konusudur. Daha basitçe söylersek, kapitalizm öncesi emperyalizm, egemenlik altına alınan halkların emeğine ya da kaynaklarına el koymak veya ticari rotaları denetlemek amacıyla belirli bir toprak parçasını ele geçirmek için baskı gücünün doğrudan kullanımından ibaretti. Roma İmparatorluğu genellikle toprak sahibi oligarşinin çıkarları doğrultusunda toprak işgal ederdi. İspanyol imparatorluğu ise ekonomisi artan oranda sömürgelerden getirilen altın ve gümüşe bağımlı hale geldiğinden, Güney Amerika'da yerli emeğin sömürüsüne dayanan yeni bir oligarşi yarattı. Müslüman Arap İmparatorluğu, Venedik ya da Hollanda İmparatorluğu gibi ticari imparatorluklar ise güçlerini ticari rotaları denetim altına almak ya da ticari tekel oluşturmak üzere kullandılar.

Elbette kapitalist güçlerin bu tip bir emperyalizmle derinden ilişkili olmadıklarını ileri sürmüyorum. Şimdiye kadar sıraladığım şeylerin hepsini ve daha fazlasını İngiliz İmparatorluğu zaten yapmıştı. Burada vurgulamaya çalıştığım nokta, kapitalizmin kendine özgü, daha önce hiçbir biçimde olanak dahiline girmemiş olan bir emperyal hegemonya biçimi yaratmış olması. Kapitalist sınıf sömürüsü gibi emperyalizmin bu kapitalist biçimi de doğrudan baskıdan çok ekonomik aktörlerin piyasa bağımlılığına ve emperyal gücün piyasayı maniple etme kapasitesine dayanır.

Kapitalizmin bu ayırdedici ekonomik egemenliği elbette ekonomik güç ve siyasal egemenlik arasında karmaşık bir ilişkiyi içerir. Kapitalizmin “ekonomik” sömürü biçimi ve hayatın pazarın yasaları aracılığıyla düzenlenmesi, başka hiçbir toplumsal form altında söz konusu olmayan bir biçimde “siyasal” olandan biçimsel olarak ayrı bir “ekonomik” alanın bulunduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bir zamanlar devlet yönetimi ya da komünal düzenleme alanına giren pek çok toplumsal işlev de şimdilerde ekonomik alana ait hale gelmektedir. Bu özellikle üretim ve dağıtımın örgütlenmesi konusunda geçerlidir. Tüm toplumsal ilişkilerin artan biçimde metalaşması ve ekonomik itkilerin varoluşumuzun her zerresine sızmasıyla birlikte, kapitalist ekonominin gerekleri yaşamın her alanını ve bizatihi zamanın örgütlenişini de şekillendirmektedir.

“Ekonomi”nin ortaya çıkışının ayrı bir “siyasal” alanın gelişmesi anlamını da taşıdığı doğrudur. Fakat aynı zamanda, sözünü

ettiğimiz ekonomi insan hayatının büyük bir bölümünü siyaset ekseninden ayırır ve gündelik hayatın pek çok boyutunu siyasal hesap verilebilirlik alanının dışına yerleştirir. Bu esasen ekonomi ve “ekonomi dışı”nın iktidarı arasındaki kopuştan kaynaklanmaktadır. Bu sayede sermayenin ekonomik menzili kendi siyasal etki alanının çok ötesine taşabilmekte ve teritoryal egemenliğin yarattığı coğrafi sınırları aşabilmektedir.

Fakat burada, geleneksel küreselleşme kuramlarıyla birlikte Negri ve Hardt’ın kuramının da hiçbir anlam ifade etmediği bir paradoksla karşılaşyoruz. Kapitalist el koyma biçimi doğrudan doğruya ekonomi dışı zorun gücüne bağımlı olmayabilir, ancak hala bu zorun desteğine ihtiyaç duymaktadır. Sermayenin kendisi sahip olmasa da devlet aygıtının işleyişi sırasında sermayeye sunduğu ve sermayeyi ayakta tutan destek halen nihai olarak zorun gücüyle beslenmeye ihtiyaç duymaktadır. Gerçekte sermaye tüm diğer toplumsal formlardan çok daha fazla bir biçimde devletin düzeni korumasına bağımlıdır. Sermaye sınıfını tüm diğer egemen sınıflardan ayıran, doğrudan zor gücüne sahip olmamasıdır. Kapitalizm aynı zamanda, siyasal ve hukuksal bir düzene tüm diğer toplumsal formlardan daha bağımlıdır. Kapitalizm doğası gereği piyasa “yasalarının” toplumsal düzeni sürekli bir biçimde bozmakla tehdit ettiği anarşik bir sistemdir. Hatta kapitalizm yine doğası gereği tüm ekonomi dışı toplumsal bağları yıkmaya eğilimlidir. Yine de toplumsal düzenlemelerde tüm diğer toplumsal formların olduğundan çok daha fazla bir biçimde çok ciddi düzenlemeleri gerektiren bir istikrar ve öngörülebilirlik gerektirir. *Kapitalizmin kendi yıkıcı eğilimlerine karşı ekonomi-dışı pratik ve kurumlara ihtiyaç duyduğunu da belirtmek gerekir.* Piyasanın anarşisi ve onun insan yaşamı ve toplumsal ilişkiler üzerindeki yıkıcı etkileri; hepsinden öte kapitalist iktidarın üzerinde yükseldiği çoğunluğun mülksüzlüğü gibi olgular toptan bir toplumsal çöküşün önlenmesi için bir takım düzeltmeleri şart koşar.

Başlangıcından beri ulus-devlet kapitalizmin ihtiyaç duyduğu bu istikrar ve öngörülebilirliği sağlamıştır. Ulus-devlet kapitalizmin mülkiyet ilişkilerini, bu ilişkilerin yarattığı sözleşme düzenini, karmaşık finansal işlemleri, hatta onun toplumsal uyumunu korumak için özenle hazırlanmış ve zorun gücüyle desteklenen bir hukuksal ve kurumsal çerçeve sunar. Şimdiye kadar ulus-devlet dışında hiçbir egemenlik formu bu ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde tasarlanamamıştır. Üstelik o bu işlevleri yalnızca yerel ve ulusal sermayenin değil aynı zamanda küresel sermaye adına da

yerine getirir. Sonuç olarak söylediğim şey; sermayenin ekonomik ve siyasal momentleri arasındaki bağlantısızlığın yalnızca sermayenin ekonomik alanını genişletmesini olanaklı kılmadığı, aynı zamanda onun siyasal ihtiyaçlarına cevap verecek yerel devletlere dayanmasını gerekli kıldığıdır.

Bu karmaşık ilişki herhangi bir basit formüle indirgenemez. Ama bir şey çok açıktır: kapitalizmde siyasal ve ekonomik olan arasındaki ilişki, altyapı ve üstyapı arasında cereyan eden, siyasal egemenliğin ekonomik hegemonyayla aynı şey olduğu basit ve mekanik bir ilişki değildir. Ekonomi ve siyaset arasındaki ilişki bir çatışma ilişkisidir: bir yandan, sermayenin yayılmasını olanaklı kılan şey, onun diğer hiçbir toplumsal formun yapamadığı bir biçimde, kendisini siyasal egemenlikten ayırt edebilmesidir. Diğer taraftan aynı ayırt etme süreci, sermayenin ekonomik hegemonyasının teritoryal devletler tarafından desteklenmesini de olanaklı ve zorunlu kılar.

Bizler bu çelişkinin göstergelerini daha yeni görmeye başlıyoruz. Siyasal ve ekonomik iktidar arasındaki, sermaye ve devlet arasındaki işbölümü ekonomik hegemonyanın alanıyla ulusal devletin alanının aşağı yukarı aynı olduğu dönemlerde az çok yönetilebilir durumdaydı. Ancak bugün sermayenin ekonomik menziliyle siyasal iktidarın alanı arasında gittikçe büyüyen bir mesafe söz konusudur. Sermaye sınırlar arasında hareket eder ve tüm dünyaya yayılırken devlet kendi toprak sınırları içinde kalmaya devam ediyor. Burda söylemeye çalıştığım, devletin küresel sermayeye ayak uyduramadığı için düşüşe geçtiği değildir. Tam tersine, geleneksel küreselleşme kuramlarının (Hardt ve Negri'ninki de dahil) bu konuda son derece yanıldıklarını düşünüyorum. Söylemeye çalıştığım şey; küresel sermayenin teritoryal devletlere ihtiyaç duyduğu, küresel sermayenin siyasal biçiminin küresel bir devlet olmayıp, çok sayıda yerel devletten oluşan bir sistem olduğu ve sermayenin ekonomik ve siyasal alanı arasında büyüyen boşluğun küresel kapitalizmin temel çelişkilerinden biri gibi gözüktüğüdür. Başka bir deyişle, sermayenin ekonomik alanının onun siyasal tutamağından öteye geçmesini sağlayan ekonomi ve siyaset ayrımı hem bir güç hem de bir zaaf oluşturur.

Küresel sermaye ile teritoryal devlet arasındaki ilişkiyi gözden geçirmeye başlamadan önce, çok genel olarak, kapitalizmin hangi özelliklerinin devleti onun ayrılmaz bir parçası yaptığını bir kez daha vurgulamak istiyorum.

Bir sınıfın bir diğerinin artık emeğine el koyduğu her sınıflı

toplumda, sınıf sömürüsünün birbiriyle ilişkili ama ayrı iki “momenti” vardır: artık emeğe el konması ve bunu sağlayan baskıcı iktidar. Kapitalizm öncesi toplumlarda bu ikisi az ya da çok birleşmiş durumdaydı. Kapitalizmde “ekonomik” ve “siyasal” alanın ayrışması, bu iki momentin özel girişim (ya da aynı ilkelere hareket eden kamusal girişim) ve devletin kamusal iktidarı arasında etkili bir bölüşümü anlamına gelir. Egemen sınıf, kapitalizm öncesi sınıfların aksine, doğrudan siyasal ve askeri güçten yoksundur ve bu işi “tarafsız” görünen devlete devreder.

Bu işbölümünün iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, daha önce de ifade ettiğim gibi, ekonomik egemenliğin siyasal iktidarı aşabilme yeteneğidir. İkinci yönü ise sermayenin kendi başına yaptığı takdirde ekonomik genişlemesini sınırlayacak olan toplumsal örgütlenmesinin gerekli koşullarını yerine getirmek için kendisine dışsal bir güce ihtiyaç duymasıdır.

Burada karşımıza şu soru çıkmaktadır: “Küresel” sermaye ulus-devletin tüm bu temel işlevlerini ya da en azından büyük bir kısmını yerine getirebilecek başka ve daha iyi araçlar bulmuş mudur? Yaşadığımız şu anın değerlendirmesi bile, başka hiçbir kurumun, hiçbir ulusötesi örgütün, toplumsal düzenin, mülkiyet ilişkilerinin, istikrarın ve sözleşme garantisinin ya da sermayenin gündelik yaşamında ihtiyaç duyduğu diğer temel koşulların zorlayıcı bir garantörü olarak ulus-devletin yerini almaya başlamadığını göstermektedir. Hatta daha da ileri giderek diyebilirim ki, sermayenin ihtiyaç duyduğu tipte bir toplumsal düzenleme, belirgin olarak tanımlanmış mekansal ve demografik sınırlar dışında olanaksızdır.

Şimdi bazıları devletin ülke sınırları içinde hala kritik önemde işlevler yerine getirdiğini kabul etse de, ölçek bakımından küresel olan, yeni ve gittikçe sayıları fazlalaşan işlevler olduğunu ve bunların devletler yerine ulusötesi kurumlar tarafından yönetilmesi gerektiğinde ısrar edebilir. Hatta eminiz, kaçınılmaz bazı zamanlama sorunları olsa bile, pazarların küresel ekonomiye eklenmesinin devletin küreselleşmesi yönünde amansız bir baskı yarattığını ileri sürebileceklerdir. Bu varsayım karşısında ileri sürdüğüm argümanın iki ayağı var: Sürekli yinelediğim gibi, küresel ekonomi ne kadar entegre olmuş olursa olsun, ekonomi-dışı iktidar (*baskı aygıtları*) kendi alanını aşamaz, bu nedenle de küresel ekonomi bir çoklu teritoryal devletler sistemine dayanır. Ama aynı zamanda, küreselleşmenin bildiğimiz anlamda bir entegre ekonomi anlamına gelip gelmediğini de sorgulamak gere-

kir. Bu nedenle, önce bu noktayla ilgili düşüncelerimi sıralayıp sonra ana argümanıma geri döneceğim.

Sermaye hareketlerinin hızı ve boyutlarının, özellikle de yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine bağlı olan hareketlerin, yeni bir şey yaratmış olduğunu bir an için kabul edelim. Ayrıca, küresel ekonominin ‘karşılıklı bağımlılığa’ dayandığını ve sermayenin anavatanlarından çıkan güçlerin tüm dünyayı kucakladığını da kabul edelim. Ama küresel pazarın hala entegre olmaktan uzak olduğunun ciddi bir göstergesi ortada duruyor: Dünya çapında ücretler, fiyatlar ve işgücünün koşulları hala inanılmaz ölçüde farklı. Gerçekten entegre olmuş bir piyasa söz konusu olsaydı, pazar itkileri kendilerini evrensel çapta kabul ettirirdi. Piyasa tüm rekabet eden tarafları, fiyat rekabeti koşullarında yaşayabilmeleri için emek üretkenliği ve maliyeti hususunda belirli ölçüde ortak bir toplumsal ortalamaı tutturma konusunda zorlardı.

Burada ifade etmek istediğim nokta şu: Küresel entegrasyonun bu açık başarısızlığı küreselleşmenin başarısızlığı anlamına gelmez. Gerçekte küreselleşme entegre olmuş bir piyasayı teşvik etmekten ziyade onu engellemektedir. Sermayenin küresel hareketi, sadece emeğe, piyasaya ve kaynaklara serbest ulaşımı gerektirmez, ayrıca kârlılığı artıran bir ekonomik ve toplumsal bölünmeyi de gerektirir. Bu noktada tekrar etmek gerekir ki, küresel sermayeye sınırları açmakla, dünya çapında işçilerin toplumsal koşullarını belirlemede çok ileri gidebilecek bir entegrasyon biçimi ve derecesini engellemek arasındaki dengeyi kurmak zorunda olan güç ulus-devletin kendisidir.

Küresel sermayenin en çok, ileri kapitalist ülkelerdeki işçilerle düşük ücretli emek rejimleri arasında yarattığı rekabet sayesinde, emek maliyetlerini düşürmekten kâr ettiği önermesinin bile yeterince açık olduğu söylenemez. Bu tabii ki doğru bir önermedir, ama belli bir noktaya kadar. Kendi evindeki toplumsal bir yükselişle karşı karşıya kalma tehdidi bir yana, sermayenin sürekli ihtiyaçları olan emek maliyetini düşürmek ve tüketimi genişletmek (ki bu insanların harcayacak daha çok parası olmasını gerektirir) arasında da kaçınılmaz bir çelişki söz konusudur. Bu da kapitalizmin içinden çıkamadığı çelişkilerinden biridir. Fakat küresel sermaye dengeyi bulmak için eşitsiz gelişmeden ve dünyanın ayrı ekonomilere bölünmüş olmasından faydalanır. Her biri kendi toplumsal rejimi ve emek koşullarına sahip olan az ya da çok egemen ulus devletlerin nezaretindeki farklı ekonomiler küreselleşmeye en az sermayenin küresel hareketi kadar gereklidir.

Küreselleşme sürecinde devletin bunun kadar önemli bir diğer işlevi de katı sınır denetimleri ve göçmen politikaları ile emeğin hareketinin sermaye yararına düzenlenmesini sağlayan ulusallık ilkesini güçlendirmektir.

Şimdi asıl konumuza dönelim. Sermayenin siyasal gücünün onun ekonomik hegemonyasının coğrafi ölçeğini karşılayamaz olduğunu vurguladığımda, gerçekten küresel düzeyde yeni bir tür emperyalizmle karşı karşıya olduğumuz görüşüne karşı bir şey söylemiş olmuyorum. Benim ileri sürdüğüm argüman: bu yeni küresel imparatorluğun hiçbir zaman olmadığı ölçüde teritoryal devletler aracılığıyla yönetildiğidir. Sermayenin imparatorluğu kesinlikle ekonomik hegemonyasını herhangi bir ulus devletin gidebileceği sınırların çok ötesinde genişletebilmesi yeteneğine dayanmaktadır, ancak bu yeteneği paradoksal bir biçimde onu çoklu devletler sistemine daha az değil, daha fazla bağımlı hale getirir.

Herşeyden önce, kapitalist emperyalizmde ayırt edici özelliğin ne olduğu, dolayısıyla kapitalist iktidarın biricikliği konusunda çok net olmamız gerektiğini düşünüyorum. Ulusal ve emperyal düzeyde kapitalist egemenlikle ilgili ayırt edici ögenin, ekonomik iktidarın siyasal ve askeri güçten ayrılması ve böylelikle siyasal ve askeri yönetim alanının çok ötesine taşabilmesi olduğunu sürekli yineliyorum. Fakat böyle bir iktidarın koşulları nelerdir: Kısaca ifade edecek olursak, temel koşul ekonomik aktörlerin (üreticiler ve artığa el koyanlar) piyasaya bağımlılığıdır. Sadece üreticiler ve artığa el koyanlar en temel ihtiyaçları ve kendi yenisinden üretimleri için piyasaya bağımlı hale geldiklerinde, piyasanın zorunluluklarından söz edilebilir. Elbette kapitalizm öncesi toplumlarda da piyasa *olanakları* söz konusudur ancak piyasa güçleri yalnızca piyasaya bağımlılık yaşamının temel koşulu haline geldiğinde gerçek bir *güç* olabilirler.

Açıkça kapitalist olan bir emperyalizm biçimi, emperyal güçler, doğrudan sömürgeciliğe başvurmaksızın piyasa şartlarını dayatabildiği ve kendi avantajları doğrultusunda manipüle edebildiği zaman, piyasa bağımlılığı bir kez yaşamın koşulu olduktan sonra olanaklı hale gelir. Ancak böylelikle ekonomik itkiler bir imparatorluk mekanizması haline dönüşür.

Emperyalizmin eski biçimleri doğrudan işgal ya da sömürgeleştirmeye bağlı idi. Kapitalist bir piyasanın operasyonlarını empoze ya da manipüle etmek suretiyle, kapitalizm emperyal egemenliğin erişim alanını doğrudan siyasal yönetim ya da sömürgeciliğin yaptığından çok daha ötelere taşıdı. Kapitalist sınıfların

mülksüz işçiler üzerinde doğrudan siyasal kontrole ihtiyaç duymamaları gibi, kapitalist imparatorluklar da madun (*subordinate*) toplumları sömürmek için ekonomik baskıya dayanabilmektedirler. Ancak işçilerin sermayeye bağımlı hale getirilmesi ve öyle tutulması zorunluluğu gibi, tabi ekonomilerin sermaye ve kapitalist piyasanın ekonomik manipülasyonlarına karşı zayıf bırakılması da zorunludur.

Küreselleşme, kendi nihai sonucuna ulaşabilmiş tek emperyalizm biçimidir. Bu nedenle, küreselleşmenin ilk ve en temel koşulu piyasa şartlarının küresel çapta empoze edilmesidir. Bu, emperyal güçlerin dünyanın her yerinde kendilerinininkine benzer kapitalist ekonomilerin gelişmesini destekleyecekleri anlamına gelmez. Bunun anlamı basitçe, tabi ekonomilerin belirli toplumsal dönüşüm araçları kullanılarak kapitalist pazarın egemenliğine açık hale getirilmesi zorunluluğudur. Örneğin gelişmekte olan ülkelerdeki tarım üreticileri ile Amerika ve Avrupa'nın sübvans edilen çiftçileri arasındaki rekabet ilişkisi, üçüncü dünya ülkelerindeki köylülerinin piyasa-bağımlı çiftçilere dönüşmesini açık bir biçimde incelemektedir. Biz de bu tarz toplumsal dönüşümlerin başlangıcından beri kapitalist emperyalizmin önemli bir işlevi olduğunu ve teritoryal devletin de bu dönüşümün vazgeçilmez aracı olduğunu ileri sürüyoruz.

Piyasa şartlarını dayatmanın 'yapısal uyum politikaları' gibi en yeni yöntemlerini hepimiz biliyoruz. Fakat bu süreç çok farklı biçimlerde kapitalist emperyalizmin erken dönemlerine kadar uzanır. İngiltere, onaltıncı yüzyılın sonlarında dahi, özellikle İrlanda'da bu emperyalist stratejiyi uyguladı ve bu genellikle oldukça kanlı bir süreçti.

Sonuç olarak, yeni emperyalizm piyasa bağımlılığının ve piyasa şartlarının evrenselleştirilmesine dayanır. Ancak gerçekte evrensel kapitalizmin dünyasını (bütün bir kürenin kapitalist itkilere tabi olduğu bir dünya) kuşatan bir emperyalizm kuramımız yok. Klasik emperyalizm kuramlarını, özelde de Marksist kuramları düşünün; hepsi de emperyalizmi kapitalist güçler ve kapitalist olmayan dünya arasındaki ilişkilerle ilgili bir olgu olarak alır. Örneğin bu kuramların muhtemelen en gelişmişlerinden biri olan Rosa Luxemburg'un kuramını ele alalım: Luxemburg'un argümanı, kapitalist sistemin kapitalist olmayan formasyonlara açılma ihtiyacı duyduğu, bu nedenle de kapitalizmin kaçınılmaz olarak militarizm ve emperyalizm anlamı taşıdığı şeklindedir. Luxemburg'a göre kapitalizmin en temel çelişkilerinden biri,

“evrensel olmaya çalıştığı halde ve gerçekten de bu yolda ilerlerken, bir yerde kırılmaya uğraması gerekmesidir – çünkü içsel olarak evrensel bir üretim biçimi olmaya elverişli olmamasıdır”. Kapitalizm tüm dünyayı içine alabilecek ilk ekonomik biçimdir, fakat aynı zamanda kendi başına varolamayacak ilk biçimdir, çünkü kendisi ‘bir araç ve alan olarak diğer ekonomik sistemlere de ihtiyaç duyar’.

Tüm dünyanın kapitalist ekonomiye geçtiği bir dünya bağlamında değil, ama tüm dünyanın kapitalizmin zorunlulukları tarafından yönlendirildiği ve emperyalizmin bu zorunlulukların maniple edilmesine dayandığı bu yeni durum, kapitalizmin bu klasik emperyalizm teorilerinin bir zamanlar tasavvur ettiğinden çok daha evrensel hale geldiğini gösteriyor. Dolayısıyla, çok yakın zamanda açığa çıkan bu evrensel kapitalizmi açıklamak için yeni bir kurama ihtiyacımız var.

İlginç bir nokta daha: kapitalizmin evrenselleştiği dönem, aynı zamanda ulus devletin de baskın ve az çok evrensel bir siyasal biçim haline geldiği bir dönemdir. Bunun bir kaza olduğunu ya da ekonomik ve siyasal gelişmenin tarihin belirli bir noktasındaki kırılmasına denk düştüğünü düşünmüyorum. Her ne kadar ulus devlet kapitalizm tarafından yaratılmamışsa da, ben kapitalizmin evrenselleşmesiyle ulus devletin evrenselleşmesinin aynı paranın iki yüzü olduğunu düşünüyorum. Bu yalnızca Avrupalı ulus devletlerin sahip olduğu askeri gücün sermayenin egemenliğini dünyanın her köşesine yaydıkları anlamını taşıyor. Ulus devletler aynı zamanda kapitalizmin alıcı kanallarıdır. Bu durum ilk kez, İngiltere’nin bazı Avrupalı rakiplerinin İngiliz kapitalizminin zorlayıcı ilkelerine, devlet eliyle yönlendirilen bir kapitalist gelişme yoluna girerek yanıt verdiklerinde açığa çıkmıştı. Son dönemde de yerel devletler kapitalist ilkelerin dünyanın her köşesinde uyarlanmasının aracısı haline gelmekte.

Gerçekte, kapitalizmin bütün küreselleşmeci eğilimleri açısından değerlendirdiğimizde, dünya sadece ulusal kurtuluş mücadelelerinin sonucu olarak değil, emperyal güçlerin de baskısı altında gittikçe daha fazla oranda ulus devletlerin dünyası haline gelmektedir. Sermayenin yayılmacı ekonomik iktidarı yeni devletlerin üremesiyle daha da özgürleşmekte, ve yerel devletler kapitalizmin yasalarının uyarlanması konusunda eski sömürgeci aktörlerden ve yerleşimcilerden çok daha yararlı birer aktarma kayışı olduklarını kanıtlamaktadır. Çoklu devletler sistemi de sermayenin kendisini doğrudan ekonomi-dışı araçlar kullanmak-

tan kurtaran ve doğrudan siyasal baskının sınırlarının ötesinde serbestçe hareket edebileceği en iyi -ve belki de tek- araç olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla, bu emperyalizm tarzı, kapitalizmin kalbinde, özellikle de bugünün küreselleşmiş biçiminde ilginç bir çatışma alanı açığa çıkartır. Kapitalizmin temel güdüsü kendi kendini yaymadır. Sermaye sabit birikim olmaksızın yaşayamaz ve bu birikimi yaratmak için sürekli bir biçimde kendi sınırlarını genişletmeye ihtiyaç duyar. Sermaye ilk günlerinden beri ulusal sınırların dışına çıkmaya eğilimlidir. ‘Ekonomik’ ve ‘siyasal’ alanın ayrılması -doğrudan askeri güç ve siyasal yönetime bağımlı önceki ekonomik sömürü biçimleri için hiçbir zaman mümkün olmayacak bir biçimde- sermayenin ekonomik menzilinin kendi siyasal ufkunun dar ölçeğinin çok daha ötesine taşınabilmesine olanak vermiştir.

Küreselleşme ekonomik ve siyasal arasındaki bu ayrımı, bu işbölümünü en son noktasına kadar götürür. Ama burada bir çelişki açığa çıkar: bu süreç ulus devleti sermaye ile daha az ilgili hale getirmez çünkü küresel ekonomik yayılmayı mümkün kılan faktörlerle teritoryal devletin varlığını gerekli kılan faktörler tamı tamına aynıdır. Küresel ekonomiye tam karşılık gelen bir kapitalist devletin olabileceğini düşünmek ise pek olanaklı gözükmemektedir.

Elbette, burada devletin sözde ‘uluslararasılaşmasıyla’ ilgili olarak pek çok yorumcunun yaptığı önemli bir vurgu var: ulus-devletler, küresel sistemdeki diğer kurumlar gibi artık sadece ulusal sermayenin taleplerine değil, aynı zamanda küresel sermayenin ‘mantığı’ ve ihtiyaçlarına da cevap veriyor, böylece de sermayenin talep ettiği yönetim ilkeleri tüm kürede evrenselleşiyor. Bu, kesinlikle üzerinde durulmayı hakeden bir noktadır.

Fakat bunların hiçbiri bize teritoryal devletin fiilen ölmekte olduğunu göstermeye yetmez. Hatta bizi küreselleşmenin derecesi ile teritoryal devletin önemi arasında tersine bir ilişki olduğuna bile ikna edemez. Bu konuda birşey söylenecekse o da söylenenin tersinin doğru olduğudur: İşte Hardt ve Negri’nin ve diğer pekçoklarının yanlışlığını ileri sürdüğüm nokta burasıdır. Bu noktadan devam ederek diyebilirim ki, uluslararası siyasal iktisatın kimi ana kuramlarının yaptığı gibi ‘devletsiz yönetimden’ (*governance without government*) konuşmak son derece yanıltıcı olabilir. Elbette küresel ekonomi küresel bir hükümet tarafından yönetilmemektedir. Ancak teritoryal hükümetler tarafından ayakta tutulmaktadır. ‘Küresel yönetişimin’ idaresi ulusal hükü-

metlerin başlıca işlevlerinden biridir. Gerçekte küresel sermayenin ihtiyaç duyduğu 'yönetişimin' temel ilkeleri -yasal ilkeler, mülkiyet sistemi ve benzeri- herşeyden çok teritoryal devletlere ihtiyaç duymaktadır. Yönetişim ilkelerinin herhangi birini geriye doğru kaynağına kadar takip edin, hepsinin altında mutlaka bu ilkeleri hayata geçiren, uygulayan ve dayatan bir teritoryal devlet bulursunuz. Üstelik denklemin yalnızca emperyal ucunda değil, ona tabi olan (*madun*) tarafında da.

Devletin 'uluslararasılaşması' ile ilgili önemli nokta, küresel sermayenin sadece 'ekonomik ve kültürel değişimleri' yapmakta-ki *yeteneksizliği* nedeniyle teritoryal devletten yararlanması değildir. Tam tersine, bu devlet küresel ekonomiye müdahale etme *yeteneğine sahip olduğu* ve aslında bu müdahalenin en etkin aracı olduğu için kullanışlıdır. Küreselleşmenin özü ulus devletlerin azalan kapasitesi değil, onların dünyayı küresel sermaye için örgütlemekteki biricik *yeteneğidir*.

Söylemeye çalıştığım basitçe şu: Sermaye tek başına dünyayı örgütleme yeteneğine sahip değildir. Sermaye tek başına küresel ekonomik akışları örgütleyemez. Gerçekte kendi uluslararası hareketlerini örgütlemekte bile başarısızdır. Örneğin geçenlerde 'çokuluslu şirketlerin kendi uluslararası operasyonlarını yönetmekte özel olarak iyi olmadıklarını', karlarının azalma eğiliminde olduğunu, maliyetlerin ülke içi operasyonlara göre daha yüksek olduğunu gösteren bir dizi çalışma okudum. Bu girişimler 'küreselleşmeyi bir tarafa bırakın, kendi uluslararası operasyonları üzerinde bile çok az denetim sahibidirler'. Kanımca, bu şirketlerin, küresel ekonomiyi yürütmek konusunda hem kendi ülke sınırları içinde hem de kendi 'çokuluslu' ağları içindeki başka herhangi bir yerde elde ettikleri herhangi bir başarı varsa, bunun devletin vazgeçilmez desteğine bağlı olarak açığa çıkan bir başarı olduğunu söylemenin hiç bir sakıncası yoktur.

Meselenin özü şu: Köylülerin temel üreticiler olduğu tipik bir kapitalist olmayan toplumu düşünelim. Burada üretim esasen üreticilerin kendileri tarafından, genellikle de köy topluluğunun düzenlemesi altında örgütlenecektir. Diğer taraftan, el koyma süreci ise daha üst bir güç olarak toprak sahipleri ve devletler tarafından örgütlenecektir. Kapitalizmde ise üretim doğrudan üreticiler tarafından değil, kapitalist el koyucular tarafından düzenlenir ve hatta devletin el koyması süreci bile genellikle sermayenin aracılığıyla gerçekleşir. Devlet girişimleri dışında, kapitalist devlet üretim, el koyma ve dağıtım süreçlerine ancak sermaye dolayımı ile girer.

Burada, ekonomik döngüler devletin müdahale alanıyla aşağı yukarı çakıştığı ölçüde, devlet, üretimi ve el koymayı örgütleyen sermayeye az ya da çok bağımlı hale gelir. Ancak, bu ekonomik döngüler bir kez devletin teritoryal sınırlarının ötesine geçtiğinde manzara da değişir. Geleneksel küreselleşme kuramları bu noktada, devletin gittikçe artan ölçüde işlevsizleştiğini ve güçsüzleştiğini ileri sürer. Ben bunun tam tersinin doğru olduğunu iddia ediyorum. Ekonomik döngüleri devletler arası ilişkiler dolayısıyla örgütlenmeye başladığı için sermayenin teritoryal devlete daha az değil, gittikçe daha bağımlı hale geldiğini ileri sürüyorum.

İşte fındık kabuğunu doldurmayacak bir sorun: Sermayenin ihtiyaç duyduğu ölçüde düzenlilik ve sabit düzen sağlayabilecek mevcut ya da tasavvur edilebilir herhangi bir 'küresel yönetim' biçimi düşünemiyorum. Sermaye imparatorluğunun küresel bir devletler sistemine ihtiyacı var. Ancak benim gördüğüm kadarıyla, küreselleşmenin temel sorunu, sermayenin küresel ekonomik alanına denk düşen bir küresel politik gücün olmayışı. Bu nedenle, küresel sermaye yararına işleyen ulus devletler sadece kendi yerel toplumsal düzenlerini değil, aynı zamanda devletler arasındaki uluslararası düzeni de örgütlemek zorundadır.

Benim bakış açım, bunun uzun vadede yapılamayacağı şeklinde. Ama bu, emperyal güçlerin ne kadar büyük tehlikeler barındırsa da bu işi yapmayı denemeyeceği anlamına gelmiyor. Bu, başka şeylerin yanında, ABD gibi bir emperyal gücün, sadece ABD sermayesinin ekonomik yayılma alanını güçlendirmek için değil, bir şekilde çoklu devletlerden oluşan global sistemi de denetim altına alarak hegemonyasını empoze etmek ve korumak zorunda olması anlamına gelmektedir. ABD'nin sadece 'haydut' ya da 'başarısız' devletler sorunuyla ilgilenmesi gerekmiyor, aynı zamanda hem madun devletleri sömürüye açık halde tutması HEM DE rekabet içinde olduğu dostları üzerindeki siyasal ve askeri üstünlüklerini de sağlama alması gerekiyor.

ABD'de son dönemde gelişen askeri doktrinin küresel kapitalizmin bu temel çelişkisiyle, yani sermayenin ekonomik alanı ile sermayenin ayakta tutması gereken teritoryal devletin daha kısıtlı alanı arasındaki çelişki ile başa çıkmaya yönelik olduğunu düşünüyorum. Küresel sermayeyi karşılayacak bir küresel devletin yokluğunda –ki basitçe böyle bir devletin imkansız olduğunu ileri sürüyorum- ABD, güvenilmez olan çoklu devletler düzenini denetim altına almaya çalışıyor ve dost ya da düşman herhangi bir ülkenin küresel ya da bölgesel bir güç olarak karşısına çıkma-

sını engelleyecek yeni yollar arıyor. İşte açık-uçlu savaş, yani gaye ve zaman sınırı olmadan sürdürülen savaş doktrini bu emperyal stratejinin sonucudur.

Bu arada, Bush'un dış politikasının İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemle keskin bir ayrım gösterdiğini ileri süren liberal eleştirilere de katılmıyorum. Elbette, ben de Bush ve adamlarının meseleleri vahşi ve aşırı derecede yıkıcı uçlara götürerek ele aldıklarını düşünüyorum. Aynı zamanda Bush tarafından temsil edilen sermaye öğeleriyle eski yapı tarafından temsil edilen ögeler arasında farklılıklar olduğuna da şüphe yok. Fakat onun stratejisinin ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yürüttüğü dış politikayla süreklilik taşımadığını, ABD'nin karmaşık çoklu devletler sistemine polislik yapmak yönündeki hegemonik hırslarıyla ilişkili olmadığını söylemek mümkün değildir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD hem askeri hem de ekonomik üstünlüğünü koruyacak iki ayaklı bir strateji sürdürüyor. Bush Doktrini de ABD'nin on yıllardır, tüm rakiplerinin toplamından daha üstün olunacağı noktaya ulaşmak hedefiyle oluşturulmuş bir askeri kapasite olmayı gündeme gelmesi mümkün olmayacak bir doktrindir. ABD'nin askeri ve dış politikasında yaşanan değişim onun emperyal vizyonundaki değişimle ilgili değil, içinde hareket etmek zorunda kaldığı koşulların değişimiyle ilgili bir gelişmedir. Özellikle komünizmin dağılması ABD'nin müttefiklerini birarada tutmasını güçleştiren bir dizi etmenden biridir. Bir diğer etmen de ABD'nin ekonomik üstünlüğünün düşüşe geçmesidir.

Sonuç olarak, ABD çoklu devletler sistemini yönetmenin yollarını aramaktadır. Ancak açık ki, bu düzenleme kendine ait bazı sorunları da beraberinde getirir. Eğer çoklu devletler dünya ekonomisini koruyacaksa, bu koruyucuları kim koruyacak? Egeyen güçler tarafından manipüle edilen piyasa güçleri madun rejimleri kontrol altında tutmakta uzun süre başarılı olabilirler. Ancak sadece içerden gelen baskılara ve muhalefet güçlerine karşı tetikte olan yerel devletler yetmez 'piyasanın' kendisinin bile belirli bir noktada sabit tutulması için zor uygulamak gerekir. Bu durumda, mutlak garanti geride kalan süper güçlerden bir tanesinin askeri gücü olur. Ancak, tanımı gereği bu, içinde tek bir baskı aracının her zaman her yerde olamayacağı bir *küresel* imparatorluk olduğu için, yeni emperyalizm de yeni askeri doktrinlere ihtiyaç duymaktadır.

ABD'nin, kökleri İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uzanan, bugünkü askeri doktrininin ilk varsayımı; dost ya da düş-

man diğer hiçbir gücün kendisinin global veya bölgesel hegemonyasına karşı koyamayacağı, ya da kendisiyle eşit bir hegemonik güç olma iddiasında bulunamayacağı kitlesel bir askeri üstünlüğe sahip olması gerektiğidir. Amaç basitçe saldırıları püskürtmek değil, karşısına herhangi bir rakibin çıkmasını olanaksız kılmaktır. Bu askeri üstünlük derecesi yeni stratejiler gerektirir. Bu nedenle, ABD'nin askeri güç kullanarak yapmak istediği, sadece bir bölgeyi işgal etmek ya da denetim altına almak, ya da kendi egemenlik alanını genişletmek değil, küresel çoklu devlet sisteminin siyasal çevresini şekillendirmektir. ABD bunu sadece hedefindeki bazı rejimleri yeniden yapılanmaya zorlayarak doğrudan bir biçimde değil, aynı zamanda devletler arasında ilişkiler örgütleyerek ve onlar arasında siyasal ittifaklar kurarak dolaylı biçimde de yapmaktadır.

Ancak tüm bu özel amaçların ötesinde, yeni emperyalist strateji; kitlesel askeri gücünü düzenli olarak göstererek, her an her yerde olamasa bile istediği zaman istediği yere gidebileceğini ve kitlesel zararlara yol açabileceğini gösterip, küresel çoklu devlet sistemini denetimi altında tutmaya çalışmaktadır. Sonuç; nedenleri, bir bitiş stratejilerine veya sınırların yeniden çizilmesine ilişkin belirgin amaçları olmayan bir askeri müdahaleler örüntüsü olmaktadır.

'Terorizme karşı savaş' yeni emperyalizm döneminde ABD'nin savaş modelidir. Bu kampanyanın adı ('*Sonsuz Savaş Operasyonu*') sadece, en azından özel olarak, Beyaz Saray'daki şahinlere yol göstermek için kullanılan şiirsel bir fantezi cümlesi değildir. Bu tanımlama, çok açıktır ki savaşın zaman ve coğrafya engeli olmadan süreceğini ima etmek için kullanılmaktadır. Çoklu ülkeler tarafından yönetilen küresel ekonomiyi idare eden yeni emperyal hegemonya hem zamansal hem de ereksel açıdan sonu olmayan bir savaş gerektirmektedir.

Bunun süregiden gerçek bir savaş olması gerekmez. Ancak açık uçlu bir savaş *tehdidi*, her yerde ve her zaman olma olasılığı, yeni emperyalizmin çoklu devletler dünyasındaki düzeni baskı aracılığıyla denetim altında tutması kolaylaştırır. Özellikle Avrupa Birliği gibi bölgesel bloklardan gelen ekonomik, kültürel, siyasal, ekolojik karşı koyuşlar -Çin'in şiddetli düşmanlığını saymıyorum bile- bu "savaş durumunu" ABD hegemonyası için gittikçe daha önemli hale getirmekte, onu mutlak üstünlüğü olan askeri gücünü öne çıkarma konumuna itmektedir.

Askeri gücün öne çıkarılması elbette tüm dünya için çok teh-

likelidir. Fakat aynı zamanda içinde başka bir anlam daha taşır. Bunu söylemek ilk elden çelişkili gibi görünebilir ama, Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi hegemonyasını göstermek için kitle-sel askeri güce dayanması bile, sermayenin emperyal gücü ile onun siyasal egemenliği arasındaki dengede bir sorun olduğunu kanıtlamaktadır. Bu tarz bir askeri güç, gayet kaba bir araçtır ve sermaye birikimi için gerekli olan günlük yasal ve siyasal koşulları sağlamak konusunda oldukça elverişsizdir.

Bu nedenle, yerel ve ulusal mücadelelerin şimdi her zaman-kindenden daha önemli hale gelmiştir. Bu küreselleşmeye rağmen değil, tam da küreselleşme nedeniyle böyledir. Zira küresel sermaye aynı zamanda hem her yerde hem de hiçbir yerde olan bir mistik güç değildir. Tam tersine gücün çok somut biçimde yoğunlaşmasıdır. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki yerel demokratik kaymalar emperyal dengeyi bozabilir. Küresel sermaye ekonomik döngüsünü düzenlemek için yerel devletlere bağımlı olduğundan, bugün egemen sınıflar için bir tarz demokrasiyi katlanılabılır kılan ekonomik ve siyasal alanların birbirinden ayrılmasına dayalı işbölümünün bozulmasına tanık oluyor olabiliriz. Demek istediğim, kapitalizmin gelişmiş kapitalist ülkelerde çok uzun zamandır tolere ettiği 'liberal demokrasi'ye yani 'biçimsel' demokrasiye uyumlu olmadığı değil, ama ABD'de ve başka yerlerde sivil özgürlüklere yönelik güncel tehditleri de küçümsememiz gerektiği. Bir başka deyişle, devletin şu andaki ekonomik döngüleri organize etme rolü ile birlikte düşünüldüğünde, demokratik güçler ekonomik alana çok fazla sızabilir ve biçimsel demokrasinin sınırlarını aşacak bir tehdit haline dönüşebilir.

Küresel sermayenin yerel devletlere bağımlılığı, belki de onun en zayıf tarafıdır. Hiçbir şey kapitalizmin iktidarını devletin hem içinde hem de dışında, sınıf iktidarının dengesini değiştirmek için bağımlı olanlarda olduğu kadar emperyal güçlerin topraklarında harekete geçen demokratik mücadelelerden daha fazla tehdit edemez.■